

KÖNYVESPOLC

Szekszárd a XX. század első évtizedében

Újabb rangos kötettel gyarapodott Szekszárd és Tolna megye történeti irodalma, amikor egy egész „történetírói műhely”, a Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára megjelentette színvonalas tanulmánykötetét a város, a megye történetéről. A szerkesztés nem könnyű munkáját dr. Dobos Gyula levéltárigazgató vállalta, aki egyszerűen oldotta meg ezt a sokszor hálátlan és nehéz feladatot.

A kötet első tanulmányát *Kaczián János* levéltáros írta „Szekszárd nagyközség rendezett tanácsú várossá alakulása – 1905” címmel. A gazdag irodalmon és zömmel levéltári adatokon nyugvó tanulmány szemléletesen mutatja be a kiegyezés utáni települést, annak gazdasági, társadalmi és kulturális életét. Világosan áll az olvasó előtt az a jelentős fejlődés, az a nagy erőfeszítéseket követelő út, amelyet a megyeszékhellyé emelt nagyközség a rendezett tanácsú város státusáig megtett. A nagy körületekintéssel és kitűnő stílusban megfogalmazott tanulmány olvasása közben fanyalgásnak tűnhet az a tény, hogy talán jobb lett volna, ha az alapítványi uradalom és a nagyközség kapcsolatáról részletesebben számolt volna be a szerző. Így kissé megalapozatlanok tűnnek a dolgozatban szereplő utalások az uradalom kiemelkedő szerepére. Meg kell még említenem azt is, hogy a 28. oldalon feltüntetett jegyzetekben szereplő *Feyér*-re való hivatkozás esetében nem tudjuk, hogy az irodalomjegyzékben két művével is jelen lévő *Feyér* melyik dolgozatára hivatkozik a szerző. A „Melléklet”-ben szereplő táblázat esetében a „Kisebbségek” cím helyett más elnevezés szerencsésebb lett volna, hiszen a helységben a magyarok nem voltak kisebbségben.

Az utóbbi évtizedekben megszapordott az önkormányzati képviselővel, magával a virilizmusmal foglalkozó tanulmányok száma. Gondolok itt *Vörös Károly*, *Gyáni Gábor*, *Erdész Ádám*, *Kosján László*, és nem utolsósorban *Csekő Ernő* ezzel a kérdéssel foglalkozó írásaira. Ezért nem okozott meglepetést *Csekő Ernő* rangos dolgozata, amelynek címe „Virilisták szerepe és jelentősége Szekszárd életében (1905–1914)”. A szerző a tanulmány első részében elméletileg is megfogalmazza a virilisták társadalomtörténeti és város történeti szerepét. Bemutatja az első és második községi törvényt és utal a kettő közötti különbségekre. Jól szemléltethető táblázatban ad képet a helyi virilisek foglalkozás szerinti összetételéről. Külön fejezetben szerelezi a virilisek működését, amit a város fejlődése érdekében fejtek ki, hiszen gazdasági súlyuk nem volt jelentéktelen. Nem feledkezik meg közben a városi fejlődést gátló tényezők számbavételéről sem, s külön hangsúlyozza a virilisek szerepét a város visszafejlődésének megakadályozásában, hiszen a

városi és nagyközségi szervezet közötti ingadozás jelentős erőt, energiát felemészítő egyhelyben topogása akadályozta a fejlődést.

Évtizedekig az a vád érthette (és érte is!) a helytörténészeket, amikor egy-egy helység történetét bemutatták, hogy csak hivataltörténetet ábrázoltak, vázoltak fel a helység valódi történetének a bemutatása helyett. *Cserna Anna* főlevéltáros „A város hivatala (1905–1929)” című tanulmánya már a címében is vállalja a közelmúltban még elmarasztalással jutalmazott téma bemutatását és nagyon jól teszi. A hivatalok és azok működése nem választható el környezetétől, hiszen valójában ezek adnak keretet életünknek akkor, amikor szabályozzák létünk nem kevés és nem lényegtelen megnyilvánulásait. A tanulmány első részében áttekintést ad a város településtípusának többféle formációjáról, és jó alapot nyújt az eligazodáshoz még a későbbi korok vonatkozásaiban is. Itt azonban nagyobb teret lehetett volna szentelnie a városi önkormányzat és a földesúri beavatkozás kapcsolódásának a bemutatására. Ezt a részt kissé elnagyoltnak érzem. A címben vállalt célt azonban kitűnően valósítja meg a szerző. Érthetően, világosan mutatja be a megyeszékhely szerepét is betöltő város hivatali felépítését, személyekre szabott feladatok részletezését sem mulasztotta el. Mindezt zömmel a városi szabályrendeletek ismeretében tette. A kitűnő stílusban megírt tanulmányt még tájzavak alkalmazásával is élénkítette. Végül a városi hivatalban működő hivatalnokok névsorát is közreadta.

A következő fejezet *Major Attila* nyugalmazott villamosmérnök, a kérdés szakértője írta „A villamosítás Szekszárdon” címmel. A kötet egyik legterjedelmesebb, nagyon jó stílusban megírt tanulmánya a kérdést minden oldalról megvilágítva tájékoztatja az olvasót a város villamosítás előtti időszakáról is. Kár, hogy ez a rész kissé hosszúra sikerült. Magáról a villamosításról írt rész már minden igényt kielégít. Szemléletesen mutatja be a villamosítás kezdeti nehézségeitől, a gyakorlatlan vezetéképítéssel keresztlát a villamosítás gazdasági kérdéssé válásáig az egész folyamatot. Érdekesen tárgyalja a váltakozó áramra való áttérés nehézségeit is.

Aradi Gábor levéltáros „A szekszárdi telefonhálózat kialakítása, 1884–1914” című tanulmánya már túllépett a város határán, amikor – helyesen – a telefon kiépítésének története során már a megyei viszonyok bemutatására is vállalkozott. Valóban nem lehet sikeresen ismertetni a városi telefonhálózat kiépítését a távközlés más szervezeti, társadalmi, gazdasági jellegű telefonhálózatainak tárgyalása nélkül.

Ruzsa Éva főlevéltáros „Dicenty László szekszárdi építész pályáját” ismertette nagy hozzáértéssel. Plasztikusan rajzolódik ki előttünk a Dicenty-család és maga Dicenty László pályája, szervesen beépülve a város fejlődésének mozzanataiba. Érdekes és figyelemre méltó részlete írásának az, amikor a családi kapcsolatokat kiemeli és bemutatja a polgári családok házasodása során kialakuló új összeköttetéseket. Sajnálatos, hogy a második világháború utáni politikai viszonyok nem tekintették értéknek a polgári korszak alkotásait és ez a tény szomorúvá és kilátástalanná tette Dicenty László utolsó éveit.

Viliminé dr. Kápolnás Márta muzeológus „Az első fényképészek és műtermek” címmel írt tanulmányt a „képírás” szekszárdi mestereiről. A fényképészek és munkáiknak tudományos módszerrel és igénnyel történő bemutatása hozzájárult ahhoz, hogy a fényképészek emlékének megőrkítésén túl a város lakosságának koronkénti változását is bemutassa. Ezzel párhuzamosan a magyar szecesszió motívumvilágának a terjesztéséhez is adaléku szolgál.

Nem kis munkára vállalkozott dr. Dobos Gyula, a kötet szerkesztője, amikor a *neves szekszárdiak* bemutatását tűzte ki célul. Amikor filológiai pontosságú hivatkozásaival közli a *neves szekszárdiak* életrajzának fontosabb állomásait, fényképeken mutatja őket, lakásaik fényképeit is közölve vajon gondolt-e arra, hogy ezzel egy *szekszárdi életrajzi lexikon* alapjait vetette meg, amit már „csak” kibővíteni és pontosítani kell. Igen nagy erénye a bemutatásnak az, hogy a *szekszárdiakat* országosan is ismert személyekkel is kapcsolatba hozza.

Dr. Braun Sándorné főlevéltáros a források összeállításáról gondoskodott. Igen gondos válogatás került ki kezei közül, ami nagy mértékben kiegészíti a tanulmányokat. Ennek ellenére legyen szabad néhány olyan – nem szembetűnő – „bakirra” felhívnom a figyelmet, amelyek elkerülése tökéletesebbé tette volna az elvégzett munkát. (1) Feltehetően gondot okozott az, hogy néhány tanulmány szerzője a szöveggel összefüggésben kívánta megjelölni az általa felhasznált irodalmat is. Álláspontom szerint ezt a szerkesztőnek nem kellett volna engedni, hanem a kötet végén összedolgozva kellett volna szerepeltetni az irodalmat azok rövidítésével együtt. Így lehetett volna takarékoskodni a helyről is. (2) Német és angol nyelvű összefoglalók találhatóak a kötet utolsó lapjain. Helyes lett volna, ha a közreműködők közölt a fordítók neve is helyet kaphatott volna. (3) A 457. oldalon található a „Rövidítések”. Itt szerepel a vége felé a „VKM” rövidítés feloldása is, de hibásan, így: „Vallás és Kultuszminisztérium”. Ilyen elnevezésű minisztérium az országnak sohasem volt. Helyesen: „Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium”. (4) Minden szerkesztő törekszik arra, hogy az általa szerkesztett kötetben ne legyen helyesírási hiba. Ennek ellenére mindig marad néhány, főleg a számítógépes tördelés eredményeként, ami főleg a szóelválasztások esetében okoz galibát. Itt is ma-

radt néhány. Ezek a hibák nem csökkentik a kötet értékét, mondhatjuk azt, hogy nagyon kevés hiba található a kötetben, ha többi, hasonló jellegű kiadványokkal összehasonlítjuk. Ez is mutatja, bizonyítja a gondos szerkesztői munkát.

Huzamosabb időn keresztül foglalkoztam Szekszárd városával és részben Tolna megyével, ezért nagyon örülök, hogy a sors összehozott ezzel a kötettel. Gazdagabb lettem, hogy elolvashattam, hogy tüzetesebben foglalkozhattam ezekkel a jól megírt, tartalmas tanulmányokkal. Jó szívvel ajánlhatom mindenkinek a kötet megismerését, elolvasását.

(Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára, 2005.)

Dr. Tolnay Gábor

A nemzetiségi néprajzi tanulmánykötetek jubileumára

A 2005-ös esztendő – ha nem is felhők nélküli – ünnepeket jelentett a Magyar Néprajzi Társaság nemzetiségi szakosztálya számára. Egy Közép-Európában páratlan könyvsorozat: a hazai nemzeti és etnikai kisebbségek szellemi és anyagi kultúráját bemutató kötetek megjelenítése immár belépett a negyedik évtizedébe, amelyre decemberben szerény kiállítással és ünnepi könyvbemutatóval emlékeztek a Néprajzi Múzeumban.

Az uniós csatlakozás eufóriájának elmúltával nem haszontalan emlékeztetünk azokat, akik szerint most érkezünk meg Európába, hogy Csaplovics János a történelmi országterületünkre vonatkoztatva már közel két évszázada, 1822-ben leszögezte: „Magyarország Európa kicsinyben”, hiszen a honfoglalástól Trianonig számos népcsoport és felekezet talált itt befogadásra – a szlovének ősei már Árpád népének érkezésekor itt is voltak –, közülük jó néhányan kiterjedt területi és/vagy kulturális autonómiával rendelkeztek. A hungarus tudat fogalmában gyakorlatilag a XX. század elejéig jól megfért az állampolgársági tudat, a szülőföldhöz kötődés meg a családi körben, iskolákban, templomokban, sok helyütt a közigazgatásban gyakorolt nemzetiségi nyelv- és kultúra-ápolás.

A Magyar Néprajzi Társaság már alapításakor, 1889-ben az alapszabályában rögzítette, hogy célja „a magyar állam és a történelmi Magyarország mai és egykori népeinek tanulmányozása, valamint kölcsönös megismerkedés útján a hazában élő népek közt testvéries egyetértésnek és együvé tartozás érzetének ápolása”. Paládi-Kovács Attila akadémikus, a társaság mai elnöke írta le egy helyütt: „Szokásaiban, erkölcsiében, hagyományaiban is él minden etnosz és etnikai színezetű közösség. Vonatkozik ez a megállapítás a magyarországi nemzetiségek, etnikai kisebbségek közösségeire, eredetét, elődeit számon tartó polgártársainkra is. (...) Így van ez már két évszázada. Hiszen az ország nem magyar népeinek nyelvét, folklóráját, életmódját az 1800-as évek elején, a magyart megelőzve kezdték kutat-

ní és publikálni a korszak német nyelvű folyóiratában a Schedius Lajos által 1802-ben indított *Zeitschrift von und für Ungern* hasábjain. Genssich János és Rummy Károly György előbb értekezett a szepesi szászok időméről, mint Szeder Fábián a palóc nyelvjárásról. A 'szerbus manier', a Vuk Karadžić által gyűjtött és kiadott 'Szerb népdalok és hősrégek' fordításai, a szerb népköltészet recepciója Vitkovics Mihály, Székács József révén jelentősen hozzájárult a magyar 'irodalmi népieség' megerősödéséhez. A szlovák Csaplovics János, Skolka András, a szlovén Kossits József és mások példát adtak néprajzi tanulmányokkal a magyar táj- és népkutatás kibontakozásához is."

Nos az 1920-as, majd 1947-ben megismételt nemzet- és országcsönkolás, a milliós tömegeket érintő főhatalom-változás, a százezreket megmozgató, kényszer-népmozgatások ellenére, hazánkban ma is csaknem egymillió, erősebb vagy gyengébb nemzetiségi kötődéssel rendelkező polgár él. Az alkotmány és a kisebbségi törvény államalkotó tényezőnek ismeri el a 13 autochton közösséget, széleskörű önkormányzatiságot, oktatási, kulturális, tájékoztatói intézményeket, közéleti nyelvhasználatot nyújtva a számukra. E sorba illeszthető bele a több mint harminc éves fennállása során nemcsak gondatlan időszakokat megélt, Magyarország *Nemzetiségek Néprajza* könyvsorozat is.

A közvetlen előzmények sorában indokolt megemlítenünk az 1970-es évek elején létesített négy nemzetiségi bázisúzeumot, amelynek révén létrejött Tatán a német, Móhácson az akkor még differenciálatlan délszláv, Gyulán a román, Békéscsabán pedig a szlovák, országos hatókörű közgyűjtemény. Az önálló néprajzi kiadványsorozat idejére olyan szakemberek részéről fogalmazódott meg, mint Ortutay Gyula és Balassa Iván, akik a Magyar Néprajzi Társaság vezetőiként kezdeményezték a korábban működött nemzetiségi szakosztály újjaalakítását, továbbá a Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia megrendezését. Ez utóbbi, azóta immár hét ízben, Békéscsabán lebonyolított tanácskozások legelsőjén: 1975-ben mutatták be a magyarországi nemzetiségek néprajzi kiadványsorozatának első négy kötetét.

A kisebbségek anyanyelvén és/vagy magyarul megjelent publikációk száma immár elérte a 107-et, ami – némi túlzással – akár kiskönyvtárnyi mennyiségnek is nevezhető. A Néprajzi Társaság Nemzetiségi Szakosztályának szervezési, szerkesztési munkája mellett, 1989-ig a lankönyvkiadó vállalta magára a kiadói feladatokat, utóbb a Mikszáth Kiadó, majd teljesen önállóan a Társaság lett a megjelentetés egyedüli gazdája. A mindenkori művelődési tárca erkölcsileg-anyagiilag a kezdeményezés mellé állt, kezdetekkor pedig a Délvidékről elszármazott Kóvágó László nemzetiségi osztályvezető politikai súlyával is előremozdította a megjelenés ügyét. Az első évtizedben Balassa Iván, 1986-tól Ujváry Zoltán, 1993 óta pedig Eperjessy Ernő szakosztályi elnök által főszerkesztett kötetek célja és feladata, utóbbi szakember megfogalmazása szerint „a magyarországi nemzeti

kisebbségek sajátos, tradicionális kultúrájának fellátása, tudományos értékű publikációja, hogy azok a jelenben és a jövőben is a nemzeti nyelv és kultúra megmaradásának és újraalkotásának egyik forrása lehessenek."

A kötetek jelentős hányada az adott közösség anyanyelvén íródott, a cigányságé magyarul és angolul. Az ún. kisnemzetiségek (bolgár, görög, lengyel, örmény, ruszin) tanulmányait közös kötetbe rendezve, anyanyelvükön és magyarul (a ruszínokét még angolul is) jelentették meg. A szlovének – korábban közös délszláv kötetek szétválása óta – szintén anyanyelvükön és magyarul egyaránt közzéteszik a népcsoportjukkal kapcsolatos írásokat. Végül pedig, a kisebbségek iránt érdeklődő többségi olvasóközönségre is gondolva, az egyes anyanyelvű kötetek anyagából magyar nyelvű válogatások is megjelentek. Az eddigi kötetek megoszlása még szerkesztők a következők voltak: német: 21 kötet (*Manherz Károly*); szlovák: 20 kötet (*Gyövcisán Anna, Ando György*, korábban: *Krupa András*); román: 14 kötet (*Martyn Emilia*, korábban: *Hocopán Sándor*); cigány: 13 kötet (*Bódi Zsuzsanna*); horvát: 11 kötet (*Frankovics György*); délszláv (horvát, szerb, szlovén közös 1975–1993 között): 10 kötet (*Kiss Mária, Dékity Márk*); vegyes (bolgár, görög, lengyel, örmény, ruszin): 5 kötet (*Eperjessy Ernő*); magyar válogatás: 5 kötet (*Jung Horti Judit*); szlovén: 4 kötet (*M. Kozár Mária, Hirnök-Munda Katalin*); szerb: 4 kötet (*Rusz Boriszláv*).

Az egyes kisebbségek kötetei mögött nem egyszer a saját kisebbségkutató műhelyeik (legnagyobb hagyományú és produktumú a német, a szlovák és a román tudományos intézet) szellemi, országos önkormányzataiknak pedig az anyagi támogatása is áll. E könyvek elsősorban az érintett közösségeknek jelentenek sokat: népszokásaik, népköltészetük, dalaik, táncaik, viseleti darabjaik illetően nyilvánosság, megőrkítése erősti önazonosságukat, önbizalmukat. Ugyanakkor a könyvek immár a köz- és felsőfokú oktatásban a kisebbségismereti stúdiumok ajánlott és/vagy kötelező irodalmi, nélkülözhetetlen forrásanyagai. Mivel a hazai kisebbségek többnyire az anyanyelv szerinti országaik itteni néptörédekei, az anyaországok tudományos intézeteinek, könyvtárainak is keresett darabjaivá váltak a nemzetiségi néprajzi kötetek. A kezdettől fogva kialakult többnyelvűség (anyanyelv, magyar és világnyelvű rezümék) más nemzetbeliek számára is lehetővé teszi a tanulmányozásukat, lehetővé téve ezáltal a néprajzosok, folkloristák mellett szociológusok, nyelvészek, történészek és más szakos kisebbségkutatók számára is a magyarországi nemzetiségek sajátosságainak tanulmányozását.

A kötetek megjelenésének fő támogatója 1998-ig a Művelődési és Közoktatási Minisztérium, valamint jogelődjei, azóta a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma. Mint a decemberi ünnepi alkalom megtudtuk, először a rendszerváltozás után, majd másodszor napjainkban került veszélybe a könyvsorozat léte. A költségvetési megszorí-

tások, meg az ügy fontosságának háttérbe szorítása kétségessé teheti e határainkon innen és túl méltán ismert és elismert vállalkozás folytatását. Visszatérő gondjuk továbbá a terjesztés, a „terítés” és az egyre növekvő postaköltség fedezése. Ősztönöztek ugyanakkor e kötetek a kisebbségek körében a honismereti, nyelvjárási-gyűjtő, kutatótábori tevékenységet, az anyaországok szakembereivel való együttműködését. A vékony, ám az elmúlt évtizedekben mégiscsak megerősödő nemzetiségi értelmiségnek is egy megnyilatkozási, publikációs fórumot biztosított.

Tóth Zoltán József jogtörténész utal rá a 30 éves jubileumra kiadott összegzésben: „Az 1990-es évek nemzeti és etnikai kulturális és öntudatbeli megerősödése után, most egy újabb kihívás előtt áll a magyar társadalom egésze. Megmarad-e a hagyományokra épülő, történelmi folytonosságban élő és a történelmi változásokban mindig megújuló tudat a globalizáció radikális és markáns, világot átalakító folyamataiban, vagy helyette egy felszín, tartalmában naponta alakítható üres, globalizációs média-világkép lesz az öntudatunk? (Önazonosság-tudat nélküli öntudat?) A kérdésre adott válasz elsősorban jelen korszakunk, éveink oktatási és kultúrpolitikájától függ, mint ahogy a néprajzi sorozat megjelenése is.” Ehhez kapcsolódnak a sorozatszerkesztő, Eperjessy Ernő gondolatai, ugyanezen kiadványból: „30 év, egy emberöltő is. Súlyát akkor érezzük, ha az első kötetekbe belelapozunk. Több szerkesztő, szerző, adatközlő sajnos már rég nincs közöttünk. Sok, 20-30 évnek előtte gyűjtött archaikus anyag ma már sehol sem lelhető fel. Tanulságai arra intenek bennünket, hogy a jelen számára is vannak halaszthatatlan feladataink. Ami napjainkban még menthető érték, nem bizonyos, hogy néhány év múltán is kutatható marad. Éppen ezért reméljük, hogy a Magyarországi Nemzetiségek Néprajza sorozatának folytatása lesz, és újabb évtizedeket is megér.”

A honismeret munkásai sem tehetnek mást, mint hogy osztoznak a néprajzkutató ebbéli reményében, nagy tisztelettel elismervén egyben a könyvsorozat megkérdőjelezhetetlen tudományos, ismeretterjesztő és identitásformáló értékeit.

Székely András Bertalan

Átélt történelem

A fenti címmel tervezett kiadványsorozat két kötete jelent meg 2005-ben a Tolna megyei Hegyhát lakóinak II. világháború utáni izgalmas, sokszor tragikus történetéről, sorsáról. Ez a vidék természetföldrajzi, tájképi szépségeiben gazdag, az erózió által felszabdalt, ezért nehezen megközelíthető, környezetétől meglehetősen elszigetelt, sokszor befelé fordulásra ítéltetett, és így különösen a ma világában fokozottan hátrányos helyzetű kistérség.

Itt, az utolsó háromszáz évben két demográfiai „földindulás” is történt. A XVIII. század első felében a törökudulás miatt elnéptelenedett területre

megérkeztek a Birodalom különböző tájairól a német telepesek, akik a második világháborúig meghatározták térségünk gazdaságát, társadalmát, kultúráját. A II. világháború után ismét gyökeresen megváltozott a demográfiai helyzet, amikor a győztes nagyhatalmak döntései alapján, de a térségi-helyi körülmények által meghatározottan megtörténtek a ki- és áttelepítések, népmozgások. Politikai következtései, valamint a számtalan egyéni és családi tragédia miatt ezek hosszú évtizedekig tabuvá váltak, még beszélni sem volt szabad róluk, feltárásuk, közkinccsé tételük most már egyre inkább szükséges lett.

Életképek 1944–1948

Az első kötetet öt település – Diósberény, Gyöng, Szakadát, Szárazd és Varsád – öt civil szervezete hozta létre a Nemzeti Civil Alapprogram anyagi támogatásával. A könyvben hatvanketten szólnak meg a vagyonekobbzásokról, a „málenkij robot”-ról, a ki- és áttelepítésekről. Szóbeli vallomásaikat huszonnégyen vetették papírra. A munka szervezésének zömét a régió ifjúsági referense vállalta, de az összegzésből, értékelésből a hozzáértő nyugdíjas pedagógus, valamint főiskolai-egyetemi oktató is kivette részét.

Az 1931-es népszámlálás adatai szerint e falvak lakóinak többsége németajkú volt, de eltérő arányban. Szakadáton csak németek éltek, Szárazdon pedig mindössze egy család volt német. A kitelepítések után a németek aránya felére csökkent. Helyükre 408 bukovinai székely, 350 Nógrád és Békés megyei telepes került, a Felvidékről áttelepítettek 882-en voltak. Először a német „háborús bűnösök” – Volksbundisták, volt SS katonák – családjainak vagyonekobbzását, kitelepítését határozták el, de ez a kör a megalapítás közben egyre bővült és egyre igazságtalannabb lett, hiszen a konkrét döntéseket sokszor a „kobzóbizottságok” ebben önérdékelt tagjai hozták. Így vették el a vagyont a „Hűséggel a Hazához” mozgalomban részt vevő tehető családoktól is.

Szívszorító történetekben elevenednek meg a kilakoltatások, amikor alig két órát adtak a sváb családoknak ahhoz, hogy a legszükségesebb holmijaikkal elhagyják otthonukat, majd megalázkodva kellett bebocsátást kérniük mások házába, ahol sokszor 3–4 család lakott együtt, vagy ki kellett költözni a préházba vagy más faluba. Megdöbbentő volt a diósberényi „vásár” is, melyet a bolt előtti téren rendeztek, ahova a kijelölt sváb lakosoknak ingóságaiikkal, állataikkal kellett megjeleníteniük, és ahol ezeket a szintén jelenlévő igénylőknek ingyen kellett odaadniuk. Sokan még az asztalt sem hozhatták ki a házukból, így a befogadott helyen a gyúródeszka lett az asztal, amit hokedlira helyeztek.

A Németországba történő kitelepítés 1946 januárjától 1948 januárjáig két szakaszban történt. Az első csoport Németország amerikai övezetébe, míg a második a szovjet zónába került. Itt is mindent előlről kellett kezdeni, és meg kellett küzdeni az

ottani „magyar cigányok” előtéttel is. Az itthon maradtak jó része pedig néhány évi nélkülözés után vásárolta vissza korábbi házat, portáját.

A Felvidékről betelepülők is vesztesnek érezték magukat, hiszen nem önszántukból hagyták el otthonukat. Ingóságaiukat ugyan elhozhatták (akár öt vagonnal is), de itt sokszor jóval kisebb értékű házat és földet kaptak, és a domborzati viszonyok is merőben mások voltak. A sík vidék után nehézséget okozott a domboldal művelése, a partoldal miatt pedig emeletesnek nevezték udvarukat. Volt aki így jellemezte helyzetüket: „Kaptunk szőlőt, bor is van, de nincs benne nótá”.

A bukovinai székelyeknek Bácskából menekülniük kellett, ahonnan csak a legszükségesebb holmijaikkal érkeztek meg Diósberénybe és Varsádra.

A népmozgások miatt a községek lakosságát immár több népcsoport alkotta, így Diósberényben a bennszülött magyarok és németeken kívül székelyek, felvidékiek, alföldiek és máshonnan menekültek telepedtek le. A hagyományok, szokások, kultúrák, politikai beállítottságok különbözősége sok konfliktussal járt. Az ezekről árulkodó keserű történetek mellett szívét melengető esetekről is olvashatunk. Például arról, hogy egy német család ad tejet a nélkülözött székely kisgyerekeknek, vagy arról, hogyan menekül meg a sváb családfő az elhurcolástól a velük élő telepecsek segítségével. Arról is olvashatunk, hogy a különböző nemzetiségű szomszédok, együttlakók „megadták egymásnak a tiszteletet”. Az idő lassan gyógyította be a sebeket, így kialakulhattak azok a közösségek, melyekben megteremtődtek az egymásra találás feltételei, alkalmi.

Jelen kötetet izgalmas olvasmánynak tartom, hiszen a leírt vallomások meglevenitik történelmünknek ezt az eddig kevésbé ismert szeletét, de példát adnak arra is, hogy hányféle igazság és milyen sokszínű história létezik. Ajánlom elolvasását valamennyi érdeklődőnek.

Gyöngyi emlékek 1948–1970

Ez a munka a Gyöngyi Baráti Körnek köszönhetően jelent meg alapítványi és pályázati segítségével. Több vonatkozásban kötődik az első kiadványhoz, hiszen elsősorban az ott feltárolt demográfiai változások következményeit bontja ki, mutatja be.

Gyöngyi korábbi évszázadokban is központi szerepet játszott ebben a térségben. Ezt erősítette meg a XIX. század elejétől a gimnáziuma is. Történetében ugyancsak meghatározóak voltak a korábbi német betelepítések, majd az 1945 utáni népmozgások, melyek a különféle népcsoportok, válások képviselőinek szabályozott együttélését, új közösségek kialakítását tették szükségessé.

Ebben a közösségformálásban játszottak meghatározó szerepet az időszak emberi sorsokat eldöntő eseményei, így a kötelező beszolgáltatások és a tévesztetés is. Visszaemlékezésekben eleve-
nednek meg a néhány naposnak hirdett, de a va-

lóságban két-három évre hosszabbított szovjet kényszermunka borzalmai. Megrázóak a vagyonelkobzások, a kitelepítések, nélkülözések történetei is. Ma már elképzelhetetlennek tűnik, hogy a „kulák” időszakban az egyéni gazdát azért, mert saját termésének betakarításához nem kért engedélyt, hat hónapos kényszermunkára ítélték. Arról is beszámolnak a visszaemlékezők, hogy a tsz-szervezés sikere érdekében a gyerekek továbbtanulásának megakadályozásával zsarolták a bizonytalankodókat. A termelészövetkezeti évek keservei mellett olvashatunk e gazdálkodási forma sikereiről is, bizonyítván a sokféle igazság létét.

A vallomások gyakran szólnak a települési közösség alakulásáról, formálódásáról. Itt egyértelműen kiderül, hogy elsősorban a gyermekkor képes igazán egymáshoz integrálni különféle lelkiállatú, származású embereket. A „cukros kenyér” évek önfelelt és kreatív játékaik közben nem számított az, hogy ki honnan jött. Az összekovácsolásban sokat segítettek az iskolák. Még ebben az átpolitizált időszakban is – amikor a koreai háború imperialista rémtetteivel riogatták az óvodásokat és otthon „útkaparónak” értelmezték a kisiskolások az úttörőt –, sok közös élményt jelentettek a cserkészmozgalmak alapján szervezett úttörő-foglalkozások, táborozások.

Gyöngyi lakói számát tekintve – az ország legkisebb olyan települése, mely immár 200 éves gimnáziummal büszkélkedhet. A gimnázium és a település két évszázados együttélése meghatározó volt a kulturális arculat létrehozásában, mely az átlagosnál magasabb igény szintet, sokszínűbb tevékenységet takar. A Művelődési Ház programjai, kultúracsoportjai alkalmat adtak a sváb, a felvidéki és a bukovinai lakodalmas és egyéb hagyományok feldolgozására, bemutatására, így az új közösség erősítésére.

A kötet anyaga nemcsak segítséget ad az 1948–1970 közötti időszak jobb megértéséhez, hanem elgondolkodtató tényeket is a jövő formálásához. A leírt történetek – azok sok keserősége, tragédiája és kevés öröme ellenére – élményt adó és tanulságos kapcsolódást jelenthetnek valamennyi érdeklődő számára.

Zentai András

KATZ MARGIT:

Honismereti munkafüzet – Tolna megye

Örömmel vettem kézbe Katz Margit foglalkoztató füzetét, amely az általános iskolák 1–3. osztályosai, azaz a 6–9 éves korosztály számára készült. Az általános tanterv részét alkotó, de a NAT óratervből hiányzó honismereti anyag a munkafüzet segítségével más tanórák anyagába beilleszthető ismeretanyagot tár elénk.

Egyre fontosabb, hogy felnövekvő gyerekeinket minél korábban megismertessük szülőföldjük történetével, hagyományaival, szokásaival. Ebben

természetesen a családoknak kiemelkedően fontos szerepük van. Nem maradhat ki azonban az iskola sem abból, hogy lehetőleg kezdettől fogva ránevelje a tanulókat történeti környezetük megismerésére, az ott található értékek megbecsülésére.

A munkafüzet Tolna megye kisiskolásai számára készült, mely segítségével megismerkedhetnek szűkebb hazájukkal. A szerző négy nagy témakör köré csoportosítja az ismeretanyagot, amit diákjaival meg kíván ismertetni. A témakörökben összefoglalt ismeretek a korosztály számára megfelelő ismeretanyagot jelentenek, sokszínűek, változatosak, alkalmasak a figyelemfelkeltésre, a későbbiek folyamán alapként szolgálhatnak további országismereti, néprajzi tanulmányokhoz.

Az első téma: a megye, a tanuló saját települése, a lakóhely, a ház, berendezéseivel együtt. Egy nagyobb közigazgatási egységgel, a megyével – ami tágabb szülőföldnek tekinthető – kezdi az országismeretet, a lakókörnyezet tanulmányozását. A megyeképpel, a megye nagyobb településeivel való ismerkedés után jut el a tanuló saját lakókörnyezetével való részletesebb foglalkozáshoz. A Tolna megyével való ismerkedés közben sajátján kívül más településekkel, településtípusokkal is találkozik. Játékos feladatok során találkozik a megye jellegzetes tájjaival, városainak nevezetességeivel. Példát lát a hagyományos építkezés néhány típusára, a régi lakóház egyik lehetséges építési módjára. Találkozik a szoba, a konyha berendezési tárgyival, azok rendeltetésével, használatával. Igen fontos, hogy Tolna különböző nemzetiségű (német, szerb, stb.) lakosai szokásainak, tárgyainak megismerése is bővíti, sokrétűvé teszi az anyagot.

A munkafüzet második nagy témaköre az *ünnepi szokások*. Mai „rohanó világunkban” egyre kevesebb figyelmet fordítunk az év különböző időszakaihoz kapcsolódó ünnepekre, még kevesebb figyelem fordul az ezekhez kapcsolódó szokások megőrzésére. A karácsony, az újév, a farsang, a nagybőjt, húsvét, pünkösd és május 1. máig élő szokásait a legifjabb korosztályoknak is ismerniük kell. A mondókák tanulása, köszöntők újjáélesztése, jelmezkészítés, farsangi bál, tojásfestés teszik élővé a gyerekek számára az ismereteket.

A harmadik nagy egység a *népművészettel*, a népviselettel, a mesterségekkel való ismerkedés. A mai 6–9 évesek számára már nem a mindennapi élet részei ezek a mesterségek, de itt csak éppen ízelítőt kaphatnak a korábban oly sok területre kiterjedő kismesterségek köréből. A *kender* „életének” végigkísérése, majd a szövés kipróbálása izgalmas feladat, hiszen a textil elválaszthatatlan része életüknek. Úgyszintén az a különböző, kistájkánként, nemzetiségenként eltérő viseletekkel való ismerkedés, esetenként még találkoznak viseletben járó idős emberekkel, vagy helyi múzeumokban, hagyományörző rendezvényeken környezetük korábbi öltözködési szokásaival. A régi viseleti darabok válogatása, nevék megtanulása, majd az öltöztető babával való játék élvezetessé teszi az ismerkedést, a tájékozottabbaknak a felis-

merés örömét adhatják. Különösen élvezetessé teszi az ismerkedést a viseleteket bemutató szép képanyag. A viselethez kapcsolódó foglalkoztatás, a hímzés, a gyöngyfűzés a napjainkra egyre inkább háttérbe szoruló kézimunkázás újjáélesztésének a lehetőségét teremti meg.

A *fazekasság* az egyik legősibb mesterség, a közműltig mindennapjaink szerves része volt főző- és tárolóedények kapcsán. Ma szerencsére ismét reneszánszát éli a fazekasság, a fazekasok által készített kézzel készített, egyedi díszítésű kerámia, bár leginkább díszként. A néprajzi fazekasközpontok megemlézése mellett az edénykészítés bemutatása, az edénykészítés bizonyos szinten való elsajátítása biztos érdeklődésre tarthat számot a gyerekek körében. A korábbi ismeretcsoporthoz hasonlóan ez a témakör is lehetőséget teremt gyakorlati foglalkozásokra, ahol a gyerekek kézügyességüket fejleszthetik, alkalmazhatják a megszerzett technikákat. A kerámiakészítés legegyszerűbb módjával, a hurkatechnikával igen sok edényfélélt el tudnak készíteni. A megismert tárgyszépek díszítését is alkalmazhatják, akár vízfestékkel is. Ha van az iskolában fazekas szakkör, edénygyártási lehetőség, még szélesebb az alkalmazás lehetősége.

A harmadik mesterség a *képfestő* technika alkalmazását mutatja be, szintén foglalkoztató gyakorlatokkal. Lényegesnek tartom, hogy két közismert mesterség mellett olyat emelt ki a szerző, amely ma nem tekinthető széles körben ismertnek. A képfestés technikájának, mintakincsének megismerése valódi újdonságot jelent, legalábbis a megye azon részein, ahol nem foglalkoztak ezzel a mesterséggel.

A foglalkoztató anyag negyedik része a gyerekek legfontosabb tevékenysége, a *játek* felől közelíti a hagyományokhoz. A mai gyerekek számára főként a játékboltok ezernyi tárgya, a számítógépes játékok, filmek jelentik a szórakozást. Talán nem is igen tudják, hogy milyen sokféle módon foglalták el magukat, tanították egymást, fejlesztették izmaikat, szellemüket, ügyességüket régen. A bemutatott példák szobai, illetve szabadtéri játékok. A természetes anyagokat felhasználó, eszközkészítő játékoktól a verses, mondókás énekes játékokig egy sor ma már talán félig elfeledett játékkal ismerkedhetnek meg a gyerekek.

A munkafüzet nagy erényének tartom, hogy logikai sorrendbe szedte az ismeretanyagot, a nagy áttekintéstől haladva a részismeretek felé. (Megye, települések, egyes települések, ház, berendezések, használati tárgyak, a használati tárgyak és viseletek készítői – kézművesek, és házimunkaként készülő dolgok) Így a remek összeállítás szerint lehet elvégezni a gyakorlatokat. Emellett azonban a munkafüzetben foglaltak nagyon sokféleképpen használhatóak az adott tanulócsoporthoz igénye, érdeklődése, a pedagógus szándéka szerint.

A fejezetek szövegének megfogalmazása, képi illusztrációja a korosztálynak megfelelő, érdeklődést felkeltő. Az elméleti feladatok a korosztály szintjén széleskörű ismeretek megszerzését, felele-

venítését, rendszerezését szolgálják. A foglalkoztató gyakorlatok változatosak, sokrétűek, minden bizonnyal lekötik a tanulók figyelmét, segítik képességük fejlesztését. A szerző fontosnak tartotta a különböző témakörök lezárását, a megtanult ismeretek átismétlését, összefoglalását, a megtanultak felelevenítését szolgáló feladatsorral. A szerző a munkafüzetet irodalomjegyzékkel egészítette ki. Ennek megjelenését a munkafüzetben feltétlenül fontosnak tartom, hiszen akár a tanuló, akár a szülők segítséget kapnak a további ismeretszerzésre.

Dr. Vizi Márta

Utóparaszti hagyományok és modernizációs törekvések a magyar vidéken

Rendszerváltás Magyarországon. Műhelytanulmányok. Szerk.: Schwartz Gyöngyi, Szarvas Zsuzsa, Szilágyi Miklós

Létezhet-e úgy egy tudomány, hogy megszűnik a tárgya? Az etnográfianak ugyanis az a fajtája, amelyek a magyar paraszti kultúrát kutatja – nemzeti tudománnyá, a hungarológia részévé válva – mára abba a stádiumba került, hogy nem leli a paraszti műveltség olyan attribútumait, amelyeket alig egy-két emberöltővel ezelőtt még kutathatott. Magának a parasztságnak a megszűntetése a mezőgazdaság szocialista átszervezésével olyan sikeres volt, hogy a helyét betöltő „falusi lakosság” nem tekinthető annak. (Megnevezésükre Márkus István már 1973-ban használta az *utóparaszt* fogalmat.) Ha feltámadnának a klasszikus magyar néprajz tudósai (Viski, Gönczi, Vikár, Györffy, Solymossy, Sebestyén), azt mondanák: itt már nincs kutatni való. Tudomány viszont van, s kutató is bőven. A változást jelzi, hogy a mai kutatók már nem népdalokat gyűjtenek, hanem azt mérik fel, mit énekel a falusi nép, s ebben már benne van a magyarnótától a kuplén át a slágerig minden. Nem a hagyományos szokásokat jegyzi le, hanem az érettségi vagy az évfordulós családi vacsorákat, a szabadidő eltöltésének módjait, a kirándulásokat. Előtérbe kerülnek a félnépi versszerzemények, a népi írásbeliség termékei, a falvédő szövegek, s a konyha városi hatásai. A népköltészet helyett a vice, néphit helyett az asztaltáncoltatás, a városi jósnők működése lett a kutatások tárgya.

Parasztságunk történetének utolsó évtizedeiben megfigyelték a magyar falukutatók, hogy e népesség minden igyekezete arra irányult, miként törjön ki osztályának keretei közül. Mint József Attila írja: „Kis bátyujával a hátán kilábol a népből a nép fia, hol lehet altiszt, azt kutatja, holott a sírt, hol nyugszik atyja, kellene megbotoznia.” A parasztság polgárosulása zsákkutnába jutott, a szocialista doktrinér-ség pedig esküdt ellenségének tekintette a hagyományaihoz ragaszkodó, vallásos, legtöbbször kis-

tulajdonos parasztot, és diktatórikus módon felszámolta osztályát.

A parasztság Nyugat-Európában szerves társadalomfejlődés során is megszűnt. Veres Péter már Balzac *Parasztok* című regényének szereplőiről azt mondta: azok nem parasztok, csak falusiak. Bezzeg Reymont azonos című regényében még egy fél századdal később is elevenen lüktet-fortyog az igazi parasztvilág, habár nem nyugaton, hanem Közép-Európában. Az *Ethnographia* 1969. évi 4. számában érdekes néprajzi hírt közölt Dömötör Tekla. Ez évben zajlott le ugyanis Detmoldban a Német Néprajzi Társaság tisztújító közgyűlése, amelyet tudományos ülésnek is követett. Nos, ezen „az idősebb és a fiatalabb német néprajzi generáció nyílt vitájára került sor(...)” – írja a szerző – *A fiatal néprajzok, mint kiderült a klasszikus német (illetőleg európai) kutatási módszereket a klasszikus felosztással együtt (vagyis anyagi kultúra, folklór, s ezen belül pl. házkutatás, eszközvizsgálat, költői műfajok, stb.) elavultnak és értelmetlennek tartják.* Az egyik referátum címe ez volt: *Kinek használ a néprajz? (...) Elavultnak tartják többek között az adatközlők kikérdezésének módszerét, nem hivatásos gyűjtők bevonását a néprajzi vizsgálatba, a néprajz múlt felé fordulását, a survivalok gyűjtését.* Mit kívántak ehelyett? *Több elméletet, több politikumot, s főként a ma világra felé fordulást, a mai társadalom tanulmányozását, klasszikus néprajz helyett gyakorlati szociológiát.* Dömötör Tekla elgondolkozik a fiatal tudósok lázadásán, s okát abban látja, hogy *„a mostani fiatal generáció hagyományos népi kultúrával már egyáltalán nem találkozott.”* Nyilván ezért hozta néhány évvel később Gaál professzor bécsi diákjait tanulmányi útra a nyugat-európai társadalomfejlődéstől elmaradt magyarországi sváb falvakba. Végül is megszívlelendő tanulságot von le az ismertető végén Dömötör Tekla: *„a klasszikus néprajzi módszerek addig használhatók, amíg a hagyományos népi kultúra összefüggései jól felismerhetők.”* De vajon felismerhetők-e még ma? – teszem fel a kérdést.

Dömötör Tekla híradása megjelenésekor nem kapott különösebb visszhangot, mára azonban minden szava a magyar néprajztudomány megújulásának záloga lett. Már az 1970-es években lezajlott kecceli monografikus gyűjtést szervezője, a fiatal Bárh János jelen-kötésnek nevezte, s nem rajta múltott, hogy a kutat mégis inkább a survival összegző lett. A mai falu társadalmának, kultúrájának vizsgálata marxista kötöttségek és elfogultságok nélkülözhetetlen szükség, hogy politikai döntéshozóinknak is legelődj és megfelelő kiindulási alapja legyen. Mai politikai jelentőségéről: Kemény Bertalan: *Interpelláció az aprófalvak ügyében* (Polgári Szemle 2005/1) című írását ajánlom az olvasó figyelmébe. Eszerint tudományunknak sokáig elhanyagolt, sőt egy időben tiltott ága, a megújult társadalomnéprajz az, ami különösen sokat tehet, hisz sajátos céljaival és módszereivel olyan apró részleteket is feltár, amelyeket nem vesz észre a szociológia, szociográfia. Elsősorban éppen azt, hogy a mai utóparasztok céljaiban, életvitelében,

munkájában miként jelentkeznek őseik évezredek hagyományai, mennyire befolyásolja őket döntésükben.

Az ismertetett tanulmánygyűjtemény negyvenfős kutatógárdájának tagjai egy kivételével valamennyien tudományos vagy felsőfokú oktatási intézmények, múzeumok dolgozói. A *Gazdák és vállalkozók, Konfliktus és kooperáció, Kisüzemi specializáció, Értékrend és forma* c. fejezetekbe tagolt tanulmányaikban mutatják be tapasztalataikat, fejtik ki véleményüket.

Szilágyi Miklós *Bevezetesként: az utóparaszti hagyományokról* című írása megadja a kötet alaphangját. Kifejti, hogy a *hagyomány* nemcsak a megrogzodott régiséget, hanem az újat, a szokásossá formálódót is magába foglalja. Ezek egy része éppen a szocializmus évtizedei alatt a kétlaki vagy ipari munkásként dolgozó falusiak körében alakult ki, s már csak ezért sem nevezhetők parasztiak. Mi falun élők magunk is tapasztaltuk, hogy gazda és gazda között kicsoda kvalitásbeli különbségek voltak. Láttuk, hogy a munkáját gondosan megtervező, a közösségi hagyományt a lehetőségekkel egyeztető, kockázatvállaló egyéni gazdából miként vált a térszben cselédmentalitású parancsvégrehajtó, amikor a közösen dolgozott, s milyen szorgalmasan, leleményes módon gazdálkodott a háztájiban. A térsztagnak tapasztalnia kellett, hogy a nagyüzemi gazdálkodáshoz, annak irányításához ősei tudása már nem elegendő, ide tanult szakemberekre van szükség. Ez a felismerés egyúttal felmentette a felelősség alól, illetve a felelősséget átruházhatta a vezetőkre. A régi parasztszabot (szokták mondani: a magyar ember) legfontosabb erkölcsi tulajdonsága a *munkaszeretet* volt. Dolgozott akkor is, ha annak elmaradt a remélt jövedelme. Saját munkájának értékét nem számolta bele kiadásába. Nyilván erkölestelennek tartotta volna, ha azért kap támogatást, hogy följét paragon hagyja. Megvetette a munkakerülőt. A térszben parancsszóval kiosztott munkát azonban sokszor robotnak érezte és szabotálta. A mai utóparaszt viszont azt számolja, mi éri meg. Ha nincs haszon valamin, „akkor inkább a pihenés, a szórakozás”. Hol van ez már a *munka önmagáért a munkáért* elvtől! A régi parasztagazdaság *önellátásra* törekedett, a megtermelt javak egy részét föl is dolgozta, sőt valamennyit értékesített belőle a piacon, ám egyre több árut szerzett be készen a kereskedelemben (épületek, szerszámok, ruhafélék, kenyér, szappan, stb.). Mára a régi önellátó tevékenységből néhány gyorsan eltűnt (szővés-fonás), mások teljesen átalakultak (tartósítás), vagy némileg módosulva tartósan megmaradtak (disznóvágás). A hagyományos paraszti kultúrában a gazdaságok idegenkedtek a gépektől, az elektromosságtól, a kemikáliáktól. Az átalakuló falu ezermesterei, kovácsai, lakatosai, műszerészei, autószerelői azonban nagyszerű, a helyi viszonyokhoz jobban alkalmazkodó, könnyebben, előbbin megszerezhető gépeket voltak képesek kitalálni és gyártani. Gondoljunk itt a tolókapára, a kézi vetőgépekre, villany-

morzsolókra, csettegőkre. S először talán a filoxéra kényszerítette a szőlősgazdát a vegyszeres növényvédelemre, a kémia alkalmazására. A mai utóparaszt fenntartás nélkül elfogadja a társadalom felkínált szolgáltatásait, másrészt integrálja mindennapi tudásába a mechanikai, elektronikai, kémiai ismereteket. Végül Szilágyi Miklós kijelenti, hogy megállapításai nem általánosíthatók, hisz csak egy-egy településen végzett tapasztalatait összegezte. A nagyobb kitekintés érdekében a kötet tanulmányai tanulságosak.

Valamennyit azonban terjedelmi okokból nem tudom ismertetni. Általános tanulságok levonásától pedig még a cikkek szerzői is tartózkodtak. Így hát csupán néhány önkényesen kiválasztott írást mutatok be, hogy ezzel felhívjam a hasonló kérdésekkel foglalkozók figyelmét a mindössze 400 példányban megjelent izgalmas és fontos kötetre. Nem térek ki egyebek mellett, a különben igen érdekes olyan tanulmányokra, amelyek azt vizsgálják, hogy a határon túli magyarság – Muraköz, Kalotaszeg, Gyimes, Mezőség, Szilágyság népe – miként próbálkozik megbirkózni az új lehetőségekkel. (Lendvai Kepe Zoltán: *Egy sikeres Lendva vidéki magyar családi gazdaság a változó időben*, Balogh Balázs – Fülemlé Ágnes: *Kalotaszegi adatok a romániai rendszerváltás utáni egyéni gazdálkodásról*). Nem mutatom itt be az *Értékrend és életforma* című fejezet öt tanulmányát sem, Takács András, Fülöp Hajnalka, Biczó Gábor és Turai Tünde írásait.)

Alapos néprajzi kutatást mindig is csak az tudott végezni, aki húzamosabb ideig együtt élt a vizsgált populációval, aki nem egyszerű *terepmunkának* tekintette az anyaggyűjtést, aki nem csak ki-kiruccant oda a városból, miként tették azt tudományunk első művelői. A sajtóságok, a tipikus jelenségek, a tendenciák felismeréséhez jó elméleti felkészültségen kívül friss szem is szükséges. A máshonnan érkezett kutató, vagy az, aki egy kicsit kívülről, magasabbról vizsgálódik olyan dolgokra is rácsodálkozik, amelyeket a helyben lakó természetesen tekint észre sem vesz. Valószínűnek tartom, hogy a kötet szerzői valamennyien megfelelőek ezeknek az elvárásoknak. Ebből a szempontból azonban a legfeltűnőbb a német Chris Hann, aki még a szocializmus utolsó évtizedeiben vette górcső alá a hagyományos néprajzi szempontból nekünk nem túl érdekes, tanyavilágából újonnan létrejött település, a Duna-Tisza közti Tázlár társadalmát. (*Kisüzemi gazdálkodás Tázlárban a hetvenes években*. Ethnographia 1982/1.) Ennek érdekében az utószocializmus éveiben hosszabb ideig (1976–1978.) majd a rendszerváltás után ismét ott lakott, egy kenyéren élt, egy levéget szívott a tázláriakkal, mint egy igazi tázlári részt vett mindennapjaikban. Így ragadtak rá az információk, s tudatos vizsgálódásai mellett nyilván akkor is gyűjtött, megfigyelt, ha bármit is tett. Folytatta, naprakész tette és magasabb szinten tetőzte be az önmagával is meg hasonlított hajdani falukutató, Erdei Ferenc munkáját, aki már maga sem tudott mit kezdeni a korábban a magyar falu céljaként megjelölt *polgárosodás* fogal-

mával. Chris Hann abban a homokhátsági faluban kutatott, ahol a técesz-világban a kissé szabadabb szakszövetkezeti rendszer működött. Itt nem kellett megérnie a lakosságnak az agitáció drasztikus módszereit, a lovak és szerszámok beadását. Ilyen keretek között a sikeres szőlő- és borgazdaság egy bizonyos fokú polgárosodási folyamatot indított meg az 1980-as években. A parasztság elsősorban a fogyasztásba fektetett be. (Ekkor élte fénykorát a közeli, szintén szakszövetkezeti *aranyháromszög*, Kecel, Kiskőrös és Soltvadkert népe is.) A kitűnő szakemberek által irányított egyesült szocialista szakszövetkezet a központi pártirányítástól függetlenül már az 1980-as években privatizálta a traktorokat, sikeres melléküzemágakat létesített, egyénileg telepítettek szőlőt, s a művelés főképp családi keretekben folyt. Sok embernek nyújtottak munkát. A rendszerváltozáskor a szakszövetkezet átalakult (szövetkezet lett), végrehajtották a *vagyonvezetést*. Ennek során azonban nemcsak a bevitt értékeket vették figyelembe, hanem a fizetéseket is, mivel az említett vezetők nem helybeliek voltak, így Tázlár vagyonának jelentős része a szomszédos Soltvadkertre került. Ez a tény sértette a tázlári lokálpatriotizmust. Az idős tagság mégis támogatta őket a szövetkezet fennmaradása miatt. A tulajdonviszonyok kérdése már nem volt érdekes számára. 2002-ben azonban nyíltan szembe fordult egymással a műanyag melléküzemág megvásárlásával szintén vállalkozóvá lett alpolgármester és a szövetkezet vezetősége. Ebben az évben az állam fölvasárolta a nyugdíjasoktól és a *kiállítóktól* a vagyonjegyeket, s a tagság 2003-ra 50 főre apadt. Az új vezetőség, az önkormányzat főemberei, tovább racionalizálták a szétzilált szövetkezetet, tovább csökkentették a létszámot, eladtak minden eladhatót, kifizették a még meglévő vagyonjegyeket, s a Műanyagüzem Kft lett néhány alkalmazottal. Megállapítja Chris Hann, hogy a rendszerváltozás (ilyen félresiklása révén F.Z.) nem hozta magával új farmergazdaságok kialakulását. A szőlő- és borkészítésben egyetlen igazi vállalkozó van – írja, s rajta kívül két sikeres nem mezőgazdasági vállalkozó, akik benzinkút tulajdonosok lettek. Egyikük juhász, másikuk *kulák* családból származik. Ám megvetette lábát a faluban a 30 új munkahelyet teremtő holland yachtgyáros is. A német szerző 1979-ben Cambridge-ben megjelent angol nyelvű tanulmánya bizonyára növelte a nyugat által csodált kádári szocializmus tekintélyét, mert még elismerő szavakat is talált a (gulyás)szocializmus sikereire, amelyeket a *társadalomátalakító lendület* a társadalmi különbségek kiegyenlítésére váltott ki belőle. (Vajon, ha hazájában saját bőrén érezte volna a szocializmus építésének módszereit, tudott volna

ilyen szentelen objektivitással írni?) Végül maga is bevallja, hogy Tázlárban a polgárosodás alig észrevehető a mezőgazdaságban, a rendszerváltozás tulajdonképpen félszekcsinálója a nyugati tőke térhódításának, a magyar falusi társadalom még mindig a rokoni kapcsolatokon nyugszik, de polarizálódása, pusztulása nem állt meg.

Sárkány Mihály *Vállalkozók Varsányban: mezőgazdaság és azon túl a nagyvilág* című tanulmányában a főváros közeli település társadalmát vizsgálta, ahol a paraszti birtokok igen kisméretűek, mégis 2000 óta csak mintegy 50 főnyi vállalkozói gárda alakult ki, (nem egy *kényszer-vállalkozás*) s közülük mindössze 14 gazda vallotta magát mezőgazdasági vállalkozónak. A „vállalkozó” nem státusz és szerepkategória – mondja a szerző – hanem inkább egy szerep egy bizonyos vonatkozásában fogható fel, amely inkább cselekedetekkel és tevékenységgel (...) valamint orientációval, beállítottsággal fogható fel. Legfontosabb típusaikat egyéni rátermettségük, sorsuk alapján elemzi, megállapítva róluk, hogy a társadalom melyik részéből, milyen indítatásból, milyen rokoni hálójával érkeztek, hogyan tudták megragadni a kínálkozó lehetőségeket, s milyen hatással vannak a helyi társadalom strukturálódására.

Míg a társadalmunkat meghatározó magyar etnikum drámai módon fogyatkozik, addig a cigányság töretlen biológiai erejével egyre számottevőbb tényező lesz. Róluk, a magyar cigányokról (*romungrokról*), Varsányban betöltött mai szerepükről szól Kardos Ferenc írása. (*Kutatás közben: A varsányi cigányok a mezőgazdaságban a 20. század második felében*. Szuhay Péter meg a szendrőládi cigányok *utóparasztosodó* törekvéseit vizsgálta tanulmányában.) A magam tapasztalatából ismerem a cigányokkal szemben látnom létező előítéleteket. Ez a népszerűség a 20. században vályogvételssel, építőipari segédmunkával, zenéléssel, tollazással, rongyozással kereste kényerét, de a nők mindig is vállaltak mezőgazdasági idénymunkát. Integrálódásukat jelzi, hogy tudnak olyan cigánycsaládról, amelyik régóta mezőgazdasági cseléd volt, 1945-től juttatott földjén gazdálkodott, belépett a téceszbe, majd ipari munkás lett. A helyi téceszben több asszony is végzett rendszeresen idénymunkát, sőt néhányan magyar asszonyokkal summás munkára is elmentek az Alföldre. A varsányi cigányság fele-harmada áprilistól novemberig gyűjtögető (gomba, csiga, málna, gyógynövény, betakarítás utáni bengézés) és mezőgazdasági bér munkából él. Olyan kapcsolat nem alakult ki bennük a földhöz, mint a magyar parasztoknak. 300-400 négyzetméteres házhelyeiket mezőgazdaságilag nem hasznosítják, azokat a gaz veri fel, vagy eladják. A szükség (munkanélküliség, drágaság) azonban sokakat rákényszerített a kertek hasznosítására, sőt állattenyésztésre is. A rendszerváltás után hatalmas mértékben megnőtt a cigány munkaerő iránti kereslet a mezőgazdasági üzemekben, hiszen a képzettség magyar munkavállalók inkább máshol helyezkedtek el. Mindezek hozzájárultak a magyar-cigány viszony javításához.

A társadalomtudományokban fontos helyet kap az egyén és a közösség viszonya. A két kategória megítélése is folyton változik. Kemény Márton *A mezőgazdaság helyzetének változása egyéni és közösségi szinten Muraszemenyén* című dolgozata is ezt támlázza. Szinte részletes kifejtését és illusztrálását adja Szilágyi Miklós a *Bevezetőben* felvetett téziseinek. A szinkronvizsnyokban vizsgálja az egyének/családok követhető mintáit, normáit, kapcsolathálóját. A diakronitás vonatkozásában azt elemzi, milyen folyamatosság figyelhető meg ezekben napjainkig. Igen tanulságos az a táblázat, amely a gazdaságok sajátosságait osztályozza paraszti és vállalkozói minták szerint a követhető ellentétpárokba állítva azokat: *önellátás eszménye – ártermelésre való törekvés, cél a kiadáscsökkentés – cél a jövedelem szerzés, termelési feltételek haszonértéke – termelési feltételek tökéértéke, több lábónállás – specializálódás, kockázatkerülés – kockázatvállalás, reciprok kapcsolatok kialakítása – piaci viszonyok követése, önállóságra való törekvés – tényezők kívülről való biztosítása (pl földbérlet, bér munka fogadása), háztartásgazdaság – háztartás és vállalkozás szétválasztása, a tudás a családon belül öröklődik – szakképzettség-szakirodalom olvasása, szervezethez való függetlenség – szervezeti tagság.*

Kovács Teréz *Somogyapáti társadalmi rétegződése a 21. század küszöbén* című írásában egy Baranya megyei 581 lakossal 150 háztartással vegetáló községet vizsgál. Társadalmi piramisán a követhető egymás alatt elhelyezkedő, egyre szélesebb rétegek a követhetőek: gazdagok, jómódúak, középréteg, rossz anyagi körülmények között élők. Alattuk a valamivel kisebb létszámú szegények találhatók. Ezt a települést a rendszerváltás után a pozitív (külföldiek, vállalkozók, popénekessők) és a negatív (városból kiszorult szegények) migráció egyaránt érintette.

Ugyancsak izgalmas kérdést, az Európai Unió által ajánlott vidékmentés hatását kutatja Szőke Alexandra *„Gyött-mentek” és őslakosok együttélése. Beköltözés és nyaralóváslárások hatása egy aprófalukapcsolathálójának alakulására* című munkája. Ez a gyönyörű természeti környezetben fekvő, de a világtól elzárt falu társával együtt szenved a munkanélküliségtől, ahonnan menekül a lakosság. Mára 264-en élnek itt, közülük 40 cigány. 164 ingatlanból már 29 külföldi tulajdonban van, 30 ház megüresen áll. A helybeliek elválnasztja a beköltözőktől a dac, meg hogy *ők nem járnak templomba*. Nagyon fontosnak tartom ezt a véleményt, mert arra a rákfenére mutat rá, amely a *Káddár köpönyege alól kibújtak* és az idősebb nemzedék között fennáll. A vállaltalanság (tudományosan a szekularizáltság) a hagyományok elutasítását, a néppel való azonosság tudatának negligálását is jelenti. A beköltözők érzik, hogy nem tudnak bekerülni a falu rokonsági hálózába, mindig idegenek maradnak. A falu kapcsolatrendszerét érdeklő és értékvizsnyok valamint ellentétek bonyolult hálózata alkotja. Résztvevői pedig az őslakosok, a vállalkozók, a nyaralók, a beköltözők a helyi politikus és a potenciális falufejlesztő.

Hasonló témát dolgoz fel némileg több pozitív eredményt felmutatva Szarvas Zsuzsa *A falu és a turisták. Az alsópáhoki Kolping-szálloda és helybeliek kapcsolatai* című tanulmánya. Isten csudája, hogy ez az 1400 lakosú település Keszthely és Hévíz között meg tudta tartani közigazgatási önállóságát. Egy ideig az 1980-as években úgy látszott, hogy a „Zimmer frei”-féle vendégfogadó turizmus menti meg. Ezután a Széchenyi-terv nemcsak a környéket lendítette fel, sőt itt egy gyógyvizet adó kút megnyitása valósult meg segítségével. Új helyzetet teremtett, amikor 1996-ban itt épült fel sok helybeli támogatásával a német eredetű katolikus családi üdülőszolgáltató mozgalom szállodája. Ez a hatalmas hotel szinte rátelepedett a falura, egy sor telket bekebelezett – a rajtuk végzett mezőgazdasági termelést lehetetlenné téve. A falu adóbevételeinek mégis negyven százalékra a szálloda adóiból származik, amiből fejleszthették az infrastruktúrát. Ugyanakkor sok helybelinek adott alsóbbrendű munkát, (takarítás, kertészet) a vendégzobákkal bővített családi házak vállalkozásainak viszont véget vetett. Néhány család – a fazekas, a pónilovas, a máshonnan érkezett szolgáltató iparosok – be tud kapcsolódni a hotel programjaiba. A főként külföldi vendégek a falu lakosságának egyharmadát is kiteszik. *Mindennek ellenére – írja a szerző – a szálloda egyfajta idegen testként van jelen a település életében, a vendégek és a falu lakói között semmiféle kapcsolat nincs.* A helybeliek alig vehetik igénybe a szálloda szolgáltatásait például. Mindez rányomja bélyegét a falu társadalmi képére. A szerző egy sor javaslatot is elmond a helyzet javítására, de tudjuk, hogy nálunk az utóbbi időkben egy-egy társadalmi kérdés legjobb ismerői soha nincsenek a döntéshozó helyzetében.

Különös kíváncsisággal kezdtem olvasni a *Paprikatermesztés a Duna-Tisza közti homokhátság délkeleti részén* című tanulmányt Fodor Ferenc tollából. Érdeklődésemet az magyarázza, hogy falum a kalocsai paprikatermesztés legfontosabb központja volt a múlt század első felétől. S a paprikatermesztés, feldolgozás és kereskedés sajátos módon strukturálta Bácsa társadalmát. (Fehér Zoltán: *Bácsa népének kereskedése, különös tekintettel a paprikakereskedelemlre. Cumania 12. Kecskemét 1990.*) Nálunk is ismerős jelenségek sorát láttam *A fűszerpaprika természetstéchnológiájában bekövetkezett változások* című fejezetben. A fűszerpaprika nagyüzemi termelését nálunk még az 1930-as években megvalósíthatatlannak gondolták, ám néhány érseki uradalomban próbálkoztak vele. A térszben viszont minden félelem és átgondoltság nélkül megvalósították a nagytáblákon való termelést. Meghonosodott a magról vétés, a palántázó gépek alkalmazása, az édesfajta megjelenésével már évtizedekkel korábban elfelejtődött a csipédés és az áztatás-mosás, a térsz idején pedig a paprikafűzést felváltotta a szütyözés. Ezek a változások emelték a terméshozamot, könnyítették a munkát. A megtermelt paprika nagyüzemi tárolása viszont Bácsán épp úgy mint Csőlyospáloson lerombolta a termelő gazdákat termékük-

höz fűződő gondoskodás szeretetét. Én is láttam a groteszk nemzeti jelképéknél is fölfogható jelenetet, amint a zöld legelőn prizmába öntött piros paprika tetején fehér tollú libák legelésznek, vagy amikor a trágyarakásról átírányított markoló emelte be a piszkos platójú teherautókra a hungarikumnak és élelmiszernek számító termést. Miért szorul ki a nemzetközi piacokról az 1930-as években még világhírű magyar paprika? A szocialista nagyüzemeket kell megkérdeznünk., meg a legnagyobb hasznot bezsebelő feldolgozókat, akik külföldi olcsó selejtes áruval keverik a magyar termelőktől félpotány felvásárolt nyerterméket. Csólyospálos népe egyre inkább áttér az étkezési paprika termesztésre, amelyet modern házi technológiával és féllégű munkaszervezéssel (tápkockás palántázás, külföldi fekete munkaerő alkalmazása) a tökélyre fejlesztettek. Ha az utóparasztok kezén maradhat a piaci értékesítés is, tovább fog folytatódni az a polgári fejlődés, amelyről a szerző ír.

Az ismertetések végén lássuk a kötet egyik szekeztőjének, Shwartz Gyöngyinek tanulmányát, amelyben két egymástól távoli falu, a Tatabánya közelében fekvő Tarján és a Nagykörszomszédságában meghúzódó Kocsér társadalmát hasonlítja össze és elemzi. (*Esélyek, adottságok, stratégiák. Agrártermelői Tarjánban és Kocséron.*) Ez utóbbi település nekem azért áll a szívemen közel, mert népe a fajtám, véreim. A 19. században szülőfalumból rajzottak ki Jászapáti pusztájára, s a század végén önálló községet alapítottak.

„Vajon a rendszerváltozás után megszaporodó, meg-erősödő törpe- és kisgazdaságok prosperitása csak az egyéni adottságtól függ vagy közösségi, lokális meghatározókon is múlik?” – teszi fel a kérdést a szerző. Kocsérről megállapítja, hogy ez a 2057 fős falu többszörösen hátrányos helyzetű település. Ellen- tét feszül a falusi és a tanyasi lakossága, az egyéni gazdák és a fennmaradt szövetkezet között, nincsenek ipari munkahelyei, rosszak közlekedési lehetőségei. Tarján több tekintetben előnyösebb helyzetű. Lakossága 2828 fős, erős sváb identitású, jó közlekedési adottságokkal rendelkezik, könnyen megoldható az ingázás, ezért korösszetétele is kedvezőbb a kocsérinál. (Kevesebben hagyják el véglegesen a falut.) Míg Kocsér a régi idők- ből örökölte zöldségtermelői hagyományait (homoktalajon!). A sikeresen működő, az állattartásban különösen kiváló tévész megnyerte a kocséri já- szok szívét, s ezzel magyarázható az az ellentét, amely a kilépők és a bennmaradók közt feszül. Ma is mintegy 600 őstermelő működik faluban, közel 50 család kizárólag a mezőgazdaságból él. Közülük csak néhány a sikeres ember, a körülmények- hez alkalmazkodó vállalkozó. (Pulykatenyésztő, hentes, zöldségfelvásárló, takarmányboltos.) Így Kocsér agrárdominanciájú, erősen rurális településként aposztrofálható. Tarján inkább szemtermeléssel foglalkozott a múltban. A falu gazdasági sikereiben földrajzi adottságai mellett sváb identitása, párt- politikától mentes helyi irányítása is nagy szerepet játszik A rendszerváltozás után egy belső erőforrás-

okra alapozott fejlődési utat járt be. A tatabányai bányászat beindulásával általánossá vált az ingázás és a kétlaki életforma. A háztáji gazdálkodás háttérbe szorult. Az önállóságát veszített helyi termelőszövetkezet részvénytársasággá alakult, a földek továbbra is egy tagban maradtak az Rt birtoká- ban. A kilencvenes évek közepétől versenytársa tá- madt abban a mintegy harminc családban, amelyik a magángazdálkodást választotta. Számuk a gabo- naválság után kb. tízre csappant. Csoportjuk birto- kuk nagyságától függően differenciálódik, egy- mással nem kooperálnak, s nagy mezőgazdasági nagyvállalatokkal felvásárlási szerződéses kapcsola- tban állnak.

Schwartz Gyöngyi ezután egy kocséri (János) és egy tarjáni (András) egyéni gazda sorsán keresztül mutatja be azokat a stratégiákat, melyeket a két fa- lu vállalkozói alkalmaztak. Megállapítja, hogy ez utóbbi sikeresebb, bár mindkettő a hagyományo- kon, lehetőségeken alapszik. András mégis, ma- gyar viszonyok közt is középszerűnek tekinthető vállalatot hozott létre. János viszont sokkal jobban gúzsbakötötték, sőt kétségperályára sodorták. A helyi viszonyok. A példák jól illusztrálják és ma- gyarázzák a magyarországi rendszerváltás utáni mezőgazdasági átalakulás regionális különbségeit.

A pénz-vezényelte gazdaságkorban, ahogyan egyik filozófusunk nevezi világunkat, azt mond- ják: ötven hektár alatt nem érdemes gazdálkodni. Én, az örökölt kétszáz négyszögölemén kényszerít- ő szükségéből fűszerpaprikát termelő műparaszt (ezt a típust is figyelmebe ajánlom ifjú szociál- antropológusainknak!) nyomorúságos nyugdíja- mat minden évben egy-két havi többlettel tudom ebből kiegészíteni. Épp ezért ámulva hallgatom mezőgazdasági vállalkozó-agrárszakember volt tanítványomat, aki fehéren-feketén bebizonyítja nekem, hogy tíz hektáros gazdasága csupa ráfize- tés. A profitorientált nagyüzem nagyvonalúságán akkor csodálkoztam el először igazán, amikor az ifjú tsz agronomus elmondta: hatszáz holdon ter- melnek borsót, amit egy ember kombájnjával né- hány nap alatt végig betakarít. *S mennyi az elhullás?* – kérdeztem. – *Ó, alig tíz százalék* – válaszolta. *Hm, tíz százalék – s gondolkodom – az hatvan hold termé- se.* Ennyi földből a két világháború között akár tíz-tizenöt család megélt intenzív kertészkedéssel, kereskedéssel, esetleg kiegészítő részesműveléssel. Egy öt-hatholdas gazda pedig tekintélyes tagja volt a közösségnek. S ezzel eljutottunk a demográ- fiahi kérdésekhez. Hol van ma az a munkaerő, a régi parasztság nemcsak anyagi javakat termelt, eltar- totta önmagát és az országot, hanem biológiai ter- mékenységével biztosította a nemzet fennmaradá- sát is. Én még úgy tudtam, hogy a gyűjtögető élet- módhoz egy családnak mondjuk száz hold kell, ha állattenyésztésre tér át, elég akár ötven, ha pedig földművelésre, huszonöt holdból, kertészkedés ré- vén pedig akár öt holdból is megél. De hol találjuk már azt a generációt, amelyeknek a földbe, a mun- kába vetett hitét a kolhozosítással együtt kiirtot-

ták? Most meg az Európai Unió céljait nyilván a multi cégek diktálják, s nekünk bebizonyítják, hogy gazdaságosabb, ha idegenforgalmi célokra pusztává, erdővé alakítjuk át évszázadok verejtékes munkájával termőföldde szelődített tájainkat, ezzel is csökkentve a mezőgazdasági áruik konkurenciáját. Vajon ezek a termelésből kivont területek el tudnak-e tartani annyi embert, mint régen? A fölöslegessé vált népességnek tud-e munkát adni, s így emberi életcélt nyújtani a kereskedelem, a szolgáltató és az ipar? Vagy valóban elegendő, ha ezt a körülszabdalt hazát csak hat-hét millióan lakják?

(MTA Néprajzi Kutató Intézet – MTA Társadalomkutató Központ. Bp. 2005.)

Fehér Zoltán

Györkönyi viseletek – Die Jerkinger Tracht

Györköny (németül Jerking) Tolna megye északi határán, a Dél-Mezőföld kistáj területén fekszik. A település környéke ősidők óta lakott hely. Az első írásos emlékek a XIII. századból származnak. A történelem során a falu többször elpusztult. A XVI. századi törökidő után gyorsan és teljesen elnéptelenedett, és csak az oszmán hadak kiűzése után települt újjá. A vidék birtokosai német nyelvterületről hoztak gazdálkodásra vállalkozó családokat. Az első telepések 1718-ban érkeztek Burgenlandból (a Heiderbauerek), néhány évvel később Hessen tartományból – Darmstadt környékéről – jöttek szép számmal új hont találni. A lakosság kizárólag földműveléssel foglalkozott. Ezen belül – mivel borvidékről származtak – minden családnak volt szőlője. A szorgalmas munka nyomán gyorsan újjáépült és benépesült az egykor enyészetté lett falu.

Minden betelepülő evangélikus vallású volt, noha különböző vidékről és különböző időpontban jöttek, a nyelvük sem volt egységes. Az idők során azonban kialakult egy helyi nyelvjárás, amit az itt maradtak még ma is beszélnek. A betelepültek megőrizték magukkal hozott viseletüket, de hatott rájuk a környezetükben élő magyar, és más nemzetiségűek öltözködéskultúrája is. A népviselet egészen a második világháborút követő kivetkőzéseig a hétköznapi és ünnepnapok ruházatát jelentette. A szerkesztők a györkönyi német népviselet egy szelvényéből próbálnak meg ízelítőt adni. Csak ízelítőt, hisz a népviselet egy településen belül is igen differenciált: korsztalok, alkalma (hétköznapi, munka, ünnepi, lakodalom, búcsú, tánc, téli-nyári stb.) szerint – nem is beszélve a különböző ruhadarabok változatáról – eltérő, sőt díszítése és társadalmi különbségeket is érzetelt hatása is más.

A népviselet a történelem során sokat változott Györkönyben is. A betelepüléskori viseletre a ki-

vetkőzés előtti már nem sokban hasonlított. A magyarországi németek általában a tompa, meleg színeket kedvelték és a ruházatban is kerültk az élénk árnyalatokat. A tolnai németek jellegzetes viselete a Patschker (tutyi) – kötött gyapjú lábbeli horgolt díszítéssel szőtt kendervászon talppal – és a facípő, a Klumpe. A viselet darabjait a XIX. század második feléig saját maguk teremtelt anyagokból készítették. Kender, len, gyapjú, bőr szolgált alapanyagul. Az anyagok, a hagyományok és az egyéni ízlés, a divatáramlatokkal együtt formáltak a viseleteket.

A hétköznapi viselet Györkönyben is igen egyszerű volt. Az asszonyok kézzel szőtt lenvászonból vagy pamutból készült, térd alá érő ing fölé szoknyát húztak, sifonból, flanelből, vagy kékfestőből. A kötény és a fejkendő viselete is elmaradhatatlan volt. A férfiak lenvászonból, pamutból készült férfiinghez a magyarok viseletéből átvett bő gatyát hordták. A kötény az ő viseletükhöz is hozzá tartozott.

Az ünnepi viselet már színesebb volt. A nők az ing fölött bélet blúz viseltek, melyet majkának neveztek. Ehhez mindig ugyanazon anyagból készült szoknya tartozott. A felső rész gazdagon díszített volt: gyöngyökkel, csipkével. A szoknya térd alá ért. Az ünnepi viselethez tartozó kötény fekete selyemből vagy lüsterből készült, szélén fekete csipke díszítéssel, ami rövidebb volt a szoknyánál. A viselet díszét a vállkendők adták. Az ünnepi öltözközéshez spanglis cipőt és gyapjúharisnyát hordtak. A legdíszesebb viselet azonban a menyasszonyoké járt.

A kis kötetcskének előnyére szolgál, hogy német és magyar nyelven jelent meg, egyszerre. A fotórekonstrukciók helyett viszont szerencsésebb és eredetibb lett volna, ha a szerkesztők archív felvételekkel illusztrálják mondanivalójukat. Ezek gyűjtése nem hiszem, hogy gondot okozott volna, hisz a település német tájházában vannak ilyen fotók, sőt a falu történetéről írt kis kötetben (*Braun János: Fejezetek Györköny történetéből 1718–1948. Györköny, 1996.*) is találunk fényképeket. A rekonstruált fotókon látszik, hogy a fiatalok már nem ebbe a viseletbe születtek bele és kicsit furcsán áll rajtuk, nem tudják igazán használni. A gyűjtött és megjelentetett mondanivalót korabeli forrásanyag – gondolok itt Egyed Antal leírásaira, különféle feljegyzéseire stb. – idézése szemléletesebbé, hihetőbbé tette volna, az egyszerű leírásnál. Természetesen a könyvecske megjelentetése mindenképpen dicséretet érdemel, hisz az ilyen mikroelemzések segítenek felderíteni és leírni a települések, népcsoportok, nemzetiségek népviseleteinek történeti rétegeit, forrásait, fejlődésük menetét.

(Szerk.: Bock Zsuzsanna – Krausz Jánosné – Kuti Imréné Györkönyi Hagyományörző Egyesület 2005.)

Balázs Kovács Sándor